

Карла Селихар

Универзитет у Новом Саду

Педагошки факултет у Сомбору – Катедра за библиотекарство

DOI 10.5937/kultura2276181S

УДК 027.9(=163.41)(497.113)"18"

прегледни рад

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКИХ ЧИТАОНИЦА: ЧИТАОНИЦЕ У СЕЛИМА И МАЊИМ МЕСТИМА ВОЈВОДИНЕ

Сажетак: *Под утицајем идеја просветитељства, после Француске револуције, у многим земљама формира се образована грађанска класа, која све више осећа потребу за књигом и читањем. Услед друштвених и социјалних промена које су захватиле Европу, мења се и однос према књизи и библиотекарству. У Европи су се одигравали друштвени процеси који су омогућили развој просвете, писмености, а самим тим долази и до стварања нове читалачке публике, што је условило појаву за оснивањем и формирањем разних клубова и друштава чији је циљ био да омогуће својим члановима читање новина и часописа. Прва оваква друштва јављају се у Француској, Енглеској и Немачкој током 17. и 18. века, а затим и у осталим европским земљама. Срби у Војводини своју прву читалоницу отварају 1842. године у Ирију. До револуције 1848/49. основане су српске читалонице у Сомбору, Кикинди и Новом Саду. Своју експанзију читалонички покрет доживљава у другој половини 19. века, када је основан и највећи број читалоница у војвођанским градовима и селима. Рад обухвата крајњи преглед стања и развоја српских читалоница у селима и мањим местима Војводине, са освртом на њихову улогу у просветно-културном развоју, као и развијање националне идентичности.*

Кључне речи: *читалонички покрет, српске читалонице, Војводина, 19. век*

У Европи су се током 18. века одигравали друштвени процеси који су омогућили развој просвете и писмености, што је условило стварање нове читалачке публике и изнедрило потребу за оснивањем и формирањем разних клубова и друштава, чији је циљ био да омогуће својим члановима читање новина и часописа. Током прве половине 18. века, у Француској се оснивају књижевни салони (Salons litteraires) и кабинети за читање (Cabinets de lecture), који су свој врхунац имали у првој половини 19. века. Ове читалонице одиграле су велику улогу у ширењу књиге међу средњим и нижим друштвеним слојевима широм Француске, а у својим фондovima имале су поред новина и часописа и књиге забавног и поучног карактера. По угледу на француске читалонице што се

тиче организације, правила и упутстава за рад, настају читаонице и у другим европским земљама.¹ У Кнежеви Србији прва читалишта се јављају четрдесетих година 19. века, када почиње период грађанског препорода, који је одиграо значајну улогу у културном препороду земље. Читалишта су брзо изашла из локалних оквира, као места где се читају новине и књиге, и постала су утицајни културни центри са живом политичком активношћу, ослањајући се на грађанску класу и либералну омладину.²

У Војводини, која је била под влашћу Хабзбуршке монархије, после револуције 1848/49. године, код српског народа почиње да се развија свест о националном, културном и просветном напретку. Следећи примере својих сународника из Ирига, Сомбора и Новог Сада, Срби и у мањим местима и селима почињу да оснивају читаонице. О раду, делатности и трајању ових читаоница нажалост нема пуно података. У тадашњој штампи наилазимо само на податке о њиховом оснивању или о неком догађају на основу кога можемо закључити да је у одређеном периоду нека читаоница деловала.

Током марта 1866. године основана је Српска читаоница у Старом Футогу. Ову вест читаоцима доносе два листа: *Матица*³ и *Даница*⁴. И ова читаоница је, као и многе друге, током година више пута прекидала свој рад. Већ 1871. године у *Засиави* је објављена вест да је читаоница поново основана, и да је за председника изабран Јован Н. Грујић, који је највише допринео њеном раду у овом периоду. Две деценије касније, из истог извора, сазнаје се да се поново обнавља рад читаонице, која је престала с радом „због многих прилика и – неприлика”. Читаоница је имала 40–50 чланова, који нису редовно плаћали чланарину, тако да јој је поново претило затварање.⁵ Већ крајем августа, читаоница је обуставила свој рад, због неактивности чланства „којима је у вољи, да се играју интелигенције” и више би им одговарало оснивање касине, него српске читаонице. Футожанин, дописник *Засиаве*, ипак се нада „да ће се опет повратити они који су заблудели, те поради, да се оснује така читаоница, која неће бити тако кратка века”.⁶ Дописник има очигледно негативан став о касинама, мада се оне нису пуно разликовале од читаоница. Ипак, касине су више служиле за забаву, „без племенитог смера”, а код мађарског становништва, јављале су се у виду кафана и служиле за политичке састанке.⁷ Читаоница поново обнавља рад 1897. године, а њена нова управа активно приређује

1 Стаматовић, Д. (2011) *Читалишта у Србији у XIX веку*, Панчево: Градска библиотека, стр. 83.

2 Исто, стр. 87.

3 Аноним (1866) Гласник *Матица*, бр. 18, Нови Сад: Матица српска, стр. 428.

4 Аноним (1866) Гласник *Даница: лист за забаву и књижевност*, бр. 7, Нови Сад: Ђорђе Поповић, стр. 168.

5 Аноним (10. IV1891) Ст. Футог, *Засиава*, бр. 55, стр. [3].

6 Исто, стр. [3].

7 Дурковић-Јакшић, Љ. (1963) *Историја српских библиотека: 1801–1850*, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, стр. 106.

добротворне забаве, заједничка села и игранке, развијајући сарадњу са футошким Немцима. Око читаонице се окупљала малобројна сеоска интелигенција, а „највитаљнији део чланства била је омладина”.⁸ Читаоница је радила до 1908. године, а у том периоду у Футогу је радила и Чиновничка читаоница или Касина. Рад Српске читаонице поново је обновљен 1909/10. године, да би 1912. године морала променити свој назив у „Читаоница О Futaku”. После Првог светског рата, она враћа свој стари назив, и без прекида ради до Другог светског рата.⁹

Даница: лист за забаву и књижевност је током 1867. године објавила да су основане српске читаонице у Фелдварцу, Беочину, Сакулама, Бачком Петровом Селу. О Фелдварцу (Бачком Градишту) читамо у *Засијави* тридесет година касније: „У Фелдварцу (Бачка) намеравају да оснују српску читаоницу”.¹⁰ Даље се обавештава да је ова намера постојала и раније, да је написан и *Правилник*, али да су власти спречиле отварање читаонице, јер је већ постојала мађарска касина, „па није потребно више читаоница”. Да ли је у питању читаоница чије оснивање најављује *Даница* 1867. године, не може се са сигурношћу тврдити.

У Бачком Петровом Селу читаоница је основана 1867. године, што се сазнаје из „јавне благодарности”, објављене у 95. броју *Засијаве*, у којој чланови читаонице изражавају захвалност трговцу Ђорђу Рајковићу на даровима у сликама и Николи Михајловићу из Старог Бечеја на пет форинти и моле све родољубе и списатеље да помогну читаоницу. Седамнаест година доцније, из *Српског кола*¹¹ сазнаје се да је једном дошло до прекида у раду, али да је она „по други пут ускрсла” и ради већ пет година. У читаоници је у том периоду владала неслога, и неки чланови су из ње иступили, јер „је читаоница данас свашта пре, само не читаоница”, и више је служила за раздобиру и картање, него у просветне и културне сврхе.

Вест да је у Каменици основана читаоница доноси *Засијава* у свом 97. броју за 1867. годину¹², из које се види да је читаоница основана „трудом и настојањем овдашњег бележника г. Белановића” и да се читаоница „не може сасвим стална назвати, јер број чланова мален је, али је наше надање велико, да ће се поменути честити Србин за осталом честитом браћом потрудити те ће овај завод са свим сталан постати”. Следеће године, у време одржавања главне скупштине, већ је неколико чланова иступило из читаонице, изабрани су нови часници, и скупштина је одлучила да и „један познати лист” више не узима за потребе чланова.

Засијава у бр. 49 за 1867. годину објављује да је српска омладина у Тителу установила књижницу за народ „из које ће се народу књиге на читање давати, или ће му чланови омладине сами читати и тумачити, како би од књига што веће користи

⁸ Шовљаков, М. (2014) *Библиотеке и читаонице у Футогу – прилози за историју читаоница и библиотеке*, Нови Сад: Градска библиотека, стр. 35.

⁹ Исто, стр. 36–37.

¹⁰ Аноним (12. II 1899) Оснивање српске читаонице, *Засијава*, бр. 23, стр. [2].

¹¹ Аноним (1884) Дописи, *Српско коло*, бр. 25, Нови Сад: Никола Димитријевић, стр. [2–3].

¹² Аноним (28. XI 1868) Каменица, *Засијава*, бр. 95, стр. [3].

било”. Тителска омладина позива да се помогне „родољубивим” прилозима, или у књигама или у новцу. Обратили су се и Матици српској и свим „родољубивим” Србима да поклоне књиге, и многи су се одазвали овом позиву.

У 1868. години већ је постојала читаоница у Мартоношу, што се види из објаве о размени бројева *Данице* и *Застава* са читаоником¹³. Године 1891. *Застава* доноси вест да је у читаоници свечано прослављена црквена слава летњи Свети Никола. Гости су дошли из Суботице, Кањиже и Сенте. Приређена је и „народна забава” у корист подизања заставе школској деци. О каквој је застави реч и зашто се подиже, дописник не наводи, осим да је одржана у склопу славске свечаности и да су на њој деца рецитовала родољубиве српске песме. Из истог текста види се да је читаоница отворена „пре неколико година”, да броји преко 80 чланова ратара. „Ту се прикупља све што је боље у месту, ту се саветује пре но што се учини нешто у опћинским или другим народним стварима, ту је расадница српске свести и родољубља.”¹⁴ Дописник истиче да је утицај „ове просветне установе” велик на житеље Мартоноша и да њихова општина напредује захваљујући и читаоници.

Те 1868. године и Срби у Меленцима и Српском Неузину намеравали су да оснују читаонице. О читаоници у Српском Неузину нема више података, осим да је намеравају основати. Дописник из Меленаца критикује Меленчане због њихове пасивности и немарности око оснивања читаонице, говорећи о значају овакве установе за просперитет српског народа.¹⁵ Да је читаоница у Меленцима основана и радила и 1898. године види се из текста „У одбрану своје части” Мате Косовца, објављеног у 55. броју *Заставе* за 1898. годину, у којем он, бранећи се од напада на своју личност, износи и податак да сваког четвртка и недеље посећује српску читаоницу, „у коју долазе овдашњи угледни људи”.

Српска читаоница у Чуругу основана је 1868. године, на заузимање учитеља Стевана Јанковића. Чланова је било мало „јер наш свет је доста немаран спрам ове установе мада би требало оберучке да је прихвати”.¹⁶ Из 3. броја *Заставе* за 1885. годину сазнаје се да је „Српска читаоница, која већ 16. годину опстанка свога броји” одржала главну скупштину у децембру 1884, што потврђује да је читаоница основана 1868. године. На тој истој скупштини одлучено је да се из читаонице искључи лист *Застава*, јер је „изневерила начела вел. бечкеречког програма”. У међувремену је дошло до промене уредништва *Заставе*, тако да у истом допису је и обавештење да ће читаоница наставити да прима овај лист. Дописник, потписан са „Војислав” даље износи да под управом читаонице постоји и „Народна књижница”, која „до

13 Аноним (1868) Српској Читаоници у Мартоношу, *Даница: лисци за забаву и књижевности*, бр. 6, Нови Сад: Ђорђе Поповић, стр. 141.

14 Аноним (18. V 1891) У Мартоношу, *Застава*, бр. 74, стр. [2].

15 Аноним (25. I 1868) У Срб. Неузину, *Застава*, бр. 7; Аноним (1868) У Меленцима, *Застава*, бр. 7, стр. [2–3].

16 Теофановић, В. (1901) *Православна српска парохија у Чуругу крајем 1900. Године*, Сремски Карловци: [б. и.], стр. 22.

300 ком. књига има”. По дописима из *Засџаве* видимо да су се у читаоници редовно одржавале беседе на Св. Саву, уз учешће чурушког Српског певачког друштва. Године 1886. ова два друштва се помињу под именом „Српско црквено читаоничко певачко друштво”, и одржали су у августу беседу са игранком у корист „читаоничко-певачког заједничког завода”.¹⁷ Нема података шта се даље дешавало са овом читаоницом, али можемо претпоставити да је престала с радом, јер је 1901. године почела с радом сеоска читаоница. Чурушка општина је основала фонд од 2.000 форинти за набавку књига за српску и мађарску читаоницу. Фонд је био намењен само мађарској читаоници, али после жестоких жалби Срба, за српску читаоницу је издвојено две трећине фонда и она је обогатила свој књижни фонд. Читаоница је била смештена у центру села, у Светосавском дому. У 31. броју *Засџаве* из 1914. године, налази се вест да је Судбени сто у Новом Саду донео одлуку о спаљивању свих српских књига, које су пронађене у општинској библитеци у Чуругу, јер су „опасне за мађарску државну идеју”. Током Првог светског рата рад јој је забрањен, као и осталим српским институцијама. После ослобођења 1918. године рад читаонице се обнавља, набављају се нове књиге, а библитекари издају књиге на коришћење два пута месечно. Фонд је обогаћиван и добровољним прилозима за набавку књига, а породица Касапиновић јој поклања део своје приватне библитеке. Први читаонички библитекар био је парох Василије Теофановић. После Другог светског рата, 1960. године, књижница са читаоницом у Чуругу припојена је, заједно са читаоницама у Ђурђеви и Госпођинцима, општинској библитеци у Жабљу.

Српска читаоница у Бачкој Паланци основана је 1869. године „с циљем друштвеног, братског и пријатељског међусобног споразумевања и пријатне забаве која ће се у читању књига и новина, материјално потпомагати и одгајати”. Читаоница је имала фонд од 450 публикација, који је до 1888. године повећан на 800 библитечких јединица.¹⁸ У читаоници су се одржавале беседе, предавања, обележавали јубилеји познатих српских културних радника и књижевника, попут Вука Караџића, Доситеја Обрадовића, Бранка Радичевића. Прикупљани су добровољни прилози за српску војску за време српско-турских ратова. За време Другог светског рата фонд Српске књижнице и читаонице је веома страдао и све „сумњиве” књиге су спаљене. Део књига (2.500) штампаних у периоду од 1868. до 1938. године однет је у Библиотеку Матице српске. До 1938. године библитека је била смештена у Касини, да би се тада преселила у стару зграду основне школе.¹⁹ У бачкопаланачком насељу Деспот Сентиван 1896. године основана је и Грађанска читаоница.²⁰

17 Аноним (24. VIII 1886) Беседа у Чуругу, *Засџава*, бр. 130, стр. [3].

18 „Сто двадесет пет година библитеке у Бачкој Паланци”, у: *Мали библитекар: јубиларно издање иводом 125 година од оснивања прве библитеке у Бачкој Паланци*, ур. Краљ Ђ. (19??), Бачка Паланка: Народна библитека „Вељко Петровић”, стр. 2.

19 Исто.

20 Аноним (23. VI 1896) Грађанска читаоница, *Засџава*, бр. 91, стр. [3].

У фебруару 1878. године *Засѣлава* је објавила да је у Надаљу основана Српска читаоница. Читаоницу је основало 11 чланова, годишња чланарина износила је шест форинти и примала је седам листова. Председник одбора Српске православне црквене општине Панта Сурдучки уступио је читаоници, без надокнаде, стан у једној од својих кућа.²¹ Читаоница је више пута престајала с радом и наново обнављала свој рад. Читаоница је освештана 1902. године, што наводи на закључак да је долазило до прекида у њеном раду, јер делује немогуће да су читаоницу из 1878. године освештали тек после 20 година.²² Недостатак релевантних архивских извора и података о оснивању отежава разрешење хронологије рада надаљске читаонице. Радослав Субић наводи и да је 1908. године донесена одлука о оснивању Српске библиотеке, а да је 1911. године основана и Ратарско-занатлијска читаоница. Српска библиотека и читаоница су од 1917. године биле смештене у Светосавском дому, и имале су фонд од 621 књиге. У просторијама читаонице окупљали су се напредни грађани, и у то време у њеним просторијама се обавља жива културна делатност.

Крајем 1877. године основана је Српска читаоница у Батајници. Иницијатори оснивања били су батајнички начелник Мита Вулко, учитељ Радивој Поповић и парох Арон Ђукић. Читаоница се претплатила на 22 листа, а Мита Вулко јој је даровао географске карте. Уз то обећао је и да ће своју приватну библиотеку уступити читаоници, док год буде радила.²³ Одобрење Правила читаонице није текло глатко, јер су надлежни тражили да се из имена читаонице избаци реч „српска”. Чланови су били против овог предлога, по цену да се читаоница затвори. Да ли је из имена читаонице избачен префикс „српска” из овог дописа се не види.²⁴ У недостатку архивских података о раду ове читаонице не може се утврдити њено тачно име. Читаоница је држала 23 листа (пет српских, 18 немачких и један енглески). Имала је просторију за забаву и просторију за читање, а њихове зидове су украшавале „5 српских и 8 немачких слика”. Чињеница да је већина новина била на немачком језику и да су и „немачке” слике красиле зидове читаонице, говори да су Срби у Батајници били изложени константној германизацији, на шта се указује и у овом допису. Такође, из дописа се види да чланове читаонице чине само „најинтелигентнији” становници Батајнице, што дописнику није по вољи, јер сматра да она своја врата, као просветни завод, треба да отвори грађанима свих сталежа. На овај начин, она је приватна установа, у којој се углавном одржавају забаве за узак круг људи. Гневни дописник нас обавештава да читаоница у ствари нема своју библиотеку, јер је она у туђем власништву, да су у њој већином немачке књиге, а да се нове не набављају. Он предлаже да би било боље да се читаоница преименује у касину, јер би тај назив више одговарао њеној делатности.

21 Аноним (3. II 1878) Надаљ 30. јан., *Засѣлава* 13, бр. 19, стр. [3].

22 Субић, Р. (1994) *Библиотеке и читаонице у оштини Србобран: 1869–1994*, Србобран: Дом културе „Петар Драпшин”, стр. 96–97.

23 Аноним (25. XI 1977), Батајница 15. новембра, *Засѣлава*, бр. 182, стр. [3].

24 Аноним (20. III 1879), Батајница марта 1879, *Засѣлава*, бр. 42, стр. [2].

Да је постојала читаоница у Врањеви (данас део Новог Бечеја) зна се на основу сачуваних *Штатути или Основних правила за Српску читаоницу у Врањеви* из 1879.²⁵ године. Правила су штампана билингвално, на српском и мађарском језику. Нема архивских докумената о оснивању ове читаонице. Циљ друштва је између осталог био и „оснивањем библиотеке просвету ширити” и „дружевни живот подстакнути”. Један од задатака одбора, према статуту, био је набављање књига и часописа за увећање библиотеке и њихово чување. Из статута се види да је председник читаонице био парох Милош Рајковић. На последњој страни одштампано је и одобрење мађарског министра унутрашњих послова, датирано 28. јануара 1880. године.

Нема рукописне и архивске грађе о почецима Српске читаонице у Ковину. Да је она постојала види се из *Засјаве* бр. 202 за 1885. годину, где стоји да су чланови Српске читаонице одбили предлог Мађарског друштва (Magyar társaskör) да се уједине под именом „Birgerliches Kassino”. Из записника Српског црквеног певачког друштва из 1886. године сазнаје се да је читаоница активно учествовала у друштвеном и културном животу Ковина. Поред ове читаонице у ковинском срезу постојала је и читаоница у Делиблату (основана 1872) и Гају (основана 1879).

Читаоница у Госпођинцима је основана у септембру 1885. године.²⁶ Већ у децембру исте године, учитељ Мита Пејић у читаоници организује сакупљање новчане помоћи и „мобу” за српске рањенике, у којој су учешћа узеле и српске девојке. Из извештаја о беседи²⁷, одржаној у Госпођинцима у јануару 1886. године, сазнаје се да је у селима Шајкашког округа радило десетак читаоница и певачких друштава.

У малом сремском месту Нерадину, Срби су основали читаоницу 1885. године. Дописник *Засјаве* не крије своје одушевљење нерадинском читаоном и њеном организацијом. Нерадинци су се сви учлањивали у Читаоницу „[...] и ко зна читати и ко не зна. Који су писмени читају, а који нису, слушају”. Чланови, махом ратари, темеље читаоници ударили су добровољним прилозима. С обзиром на то да нису сви били у могућности плаћати чланарину, тако да је читаонички одбор смислио необичан начин да читаоница дође до средстава. За време бербе грожђа, по обичају је постављано буре на раскршћима са натписом „на цркву”. Нерадинци су променили назив – ’за читаоницу’ и на тај начин сакупљали средства.²⁸

У селу Черевих, Општина Беочин, Срби су почетком 1886. године основали читаоницу, заслугом Тоше Златића и Јована Стефановића, који су приликом оснивачке скупштине изабрани за председника и почасног председника читаонице. У августу исте године потврђена су читаоничка Правила, а на свечаном окупљању,

25 Штатути или Основна правила за „Српску читаоницу” у Врањеви (1888), Велика Кикинда: Штампарија Јована Радака.

26 Аноним (29. IX 1885) У Госпођинци у Шајкашкој, *Засјави*, бр. 151, стр. [3].

27 Аноним (8. I 1886) Беседа у Госпођинци, *Засјави*, бр. 4, стр. [3].

28 Аноним (1. IX 1885) Српска читаоница у Нерадину, *Засјави*, бр. 125, стр. [3].

одржаном на Велику Госпојину, свечани говор о користи и значају читаоница за просвећивање народа одржао је Никола Марковић.²⁹

Српска читаоница у Стапару основана је 1873. године, што се закључује из дописа из *Застава* бр. 38 за 1876. годину, где стоји да има већ три године како је основана читаоница „са тешком муком и натегом”. Из истог чланка сазнаје се да је већина Стапараца припадала Милетићевој Либералној странци и да су се окупљали у читаоници. Због тога је стапарски бележник Димитрије Плачко настојао да осујети рад читаонице и „читаоничко друштво растера”. Утврђено је да је читаоница имала потврђен Статут и општина јој је бесплатно уступила просторију између цркве и општинске куће, на три године³⁰. О раду Читаонице нема података, с обзиром на то да је архива уништена 1941. године. Читаоница је вероватно престала с радом 1877. године, када је стапарски учитељ и њен главни покретач Јован Ајдуковић отишао из Стапара. Свој рад Српска читаоница је обновила 1895. године залагањем бележника Светозара Милића, трговца Лазара Станковића и управника Штедионице Васе Аперлића. Радила је до 1941. године. У периоду између два светска рата делатност читаонице била је углавном друштвено-забавног карактера. Читаоница је неговала и добре односе са Српском читаоницом и Српским певачким друштвом у Сомбору.³¹ Читаоница је имала своју библиотеку, а у периоду између два рата инвентарисан је њен књижни фонд. Тачан списак периодике коју је читаоница примала не може се утврдити. До Првог светског рата имала је печат са двојезичним натписом *Српска читаоница - Ó Sztapári olvasóegylet*.³²

Мисао о оснивању читаонице у Сивцу јавља се код његових становника у зиму 1892. године, на састанку Радикалне странке. Једна од тачака дневног реда била је и оснивање српске ратарске читаонице. На састанку је решено да се саставе правила и пошаљу Министарству просвете и црквених дела на потврду.³³ Читаоница је отпочела свој рад годину дана касније, што потврђује и допис из 72. броја *Заставе* за 1894. годину, у коме добро обавештени дописник износи да је читаоница у својој „другој години живота”, „и већ се нађе црв, да јој подгриза жилице, како би што пре свела”. Може се закључити да је у Сивцу било и оних који су се противили оваквом начину удруживања Срба, али упркос томе Читаоница постаје чврсто упориште националне духовности. Први председник Српске читаонице у Сивцу био је учитељ Душан С. Пејић, који је и предложио да се она оснује. Просторије за рад Читаоници је уступио сивачки крчмар Сава Лесковац. Читаоница није имала велики број књига, али је својим члановима, првенствено из редова ратара и

29 Аноним (10. I 1886) Черевих на Богојављање, *Застава*, бр. 5, стр. [3]; Аноним (17. VIII 1886) Черевих, на Преображење, *Застава*, бр. 126, стр. [2].

30 Плавшић, Р. (1972) Стогодишњица народне књижнице и читаонице у Стапару (1750–1863), *Библиографски годишњак Војводине*, бр.10, стр. 5–6.

31 Исто, стр. 6.

32 Стоканов, Р. (1992) Српска читаоница у Стапару, *Годишњак Библиотеке Мајнице српске*, стр. 131.

33 Аноним (10.I 1892) Изборно кретање, *Застава*, бр. 5, стр. [2].

занатлија, као и сивачким учитељима и свештеницима, омогућила да читају разне часописе и новине: *Застава*, *Браник*, *Привредник*, *Бранково коло*, *Здравље*. Читаоница је свечано прославила и свој 10-годишњи и 20-годишњи јубилеј. Године 1914. Српска читаоница је као штедни улог положила 110 круна у Српску земљорадничку задругу у Старом Сивцу. На основу извода видимо да је Читаоница наставила свој рад све до 1931. године, а њене књиге су предате на чување учитељу Гојку Лесковцу. Сивчани 1938. године оснивају Народну читаоницу, која је деловала на свим друштвеним, просветним и културним пољима до окупације 1941. године.³⁴

У мају 1891. године Срби у Кули покушали су основати читаоницу³⁵, али је морало проћи још скоро годину дана, да би се ова намера и остварила. Оснивачка скупштина Српске ратарске читаонице одржана је 18. фебруара 1892. у просторијама Српске православне школе. За првог председника изабран Стеван Вујић. Први књижничар био је Влада Беквалац. На оснивачкој скупштини управни одбор од десет чланова, донео је одлуку да се Читаоница претплати на: *Застава*, *Браник*, *Србодран*, *Стржилово*, *Мирођија*, *Наше доба* и *Домаћи лист*. Прилог оснивању дале су и редакције листова *Мирођија*, *Наше доба* и *Србодран*, које су дале неке олакшице у претплати. Уредници ових листова, као и уредник *Застава* изабрани су за почасне чланове читаонице. Читаоница се накнадно претплатила и на један лист на мађарском језику. На следећој скупштини одлучено је да се поједини листови могу на неколико дана позајмити из читаонице, али пошто их чланови нису враћали, донесена је одлука да се сви који не врате листове новчано казне. Читаоница је за своје потребе закупила просторију у гостионици Нандора Кнефелије, и усељењем у ову просторију 23. 2. 1892. године Ратарска читаоница и званично отпочиње свој рад. Угарско министарство унутрашњих дела одобрило је *Правила* читаонице већ у априлу месецу. У оснивачкој години Читаоница је имала 54 редовна члана, од којих су већина били ратари, уз мали број трговаца, учитеља, правника и свештеника. Издржавала се из сопствених средстава, искључиво од чланарине. Од 1900. године Ратарска читаоница има свој печат. Сачуване су три књиге записника, из којих се може видети да је било прекида у раду читаонице. У првој деценији 20. века Читаоница се претплаћује и на: *Браник*, *Српство*, *Врача-Појањача*, *Привредника* и *Њиву*. На скупштинској седници, одржаној јануара 1911. Године, правник Миладин Крстоношић дао је предлог да се прошири делатност читаонице отварањем одељења библиотеке, па можемо закључити да је у периоду формирања читаонице набавка ограничена само на новине и часописе, а да књиге нису стизале. Библиотека је формирана тек после Првог светског рата. За време рата рад Ратарске читаонице је забрањен. Читаоница је своју делатност обновила већ 1919. године под називом Српска народна читаоница, да би од 1922. године носила назив Српска читаоница, када су одобрена и њена нова измењена

34 Мићић, Р. (2002) *Читалишће у Сивцу: 1892–2002 : прилози за монографију*, Кула: Народна библиотека, стр. 29–39.

35 Аноним (9. VI 1891) Оснивање читаонице, *Застава*, бр. 86, стр. [3].

правила. Читаоница се још 1919. године преселила у просторије упражњене школске зграде, а јануара 1923. одлучено је да се при читаоници оснује и библиотека. За првог књижничара изабран је парох Сава Дамјанов, а одобрена су и значајна средства за набавку књига. Књижни фонд попуњаван је и прилозима у књигама, а поред новосадских листова, претплаћена је и на београдска издања. Прописи који се односе на рад библиотеке преписани су из Статута и јавно истакнути: „[...] у дворани за издавање књига има владати тишина [...] пушење је забрањено [...] и шешир се има скинути. На књиге се има велика пажња обраћати. Забрањено је листове кидати и по листовима писати или текст подвлачити”.³⁶ Књижничар Нестор Голочорбин је 1934. године „довео у ред књижницу”. Све књиге су сигниране по формату, а у основи сигнатуре био је инвентарни број књиге. Формиран је и азбучни каталог, али књиге нису обрађиване и нису имале свој картон. Те исте године Читаоница се уселила у новоизграђени Црквени дом.

У недостатку архивске и рукописне грађе, а ослањајући се на дописе из тадашњих часописа и листова, првенствено Милетићеву *Заставу*, може се тврдити да су српске читаонице постојале и у: Перлезу, Голубинцима, Сурчину, Оросламошу (Банатско Аранђелово, основана 1895. године Српска ратарска читаоница), Српској Падеји.

О делокругу рада српских читаоница у Војводини могуће је говорити на основу сачуване архивске грађе, правилника и статута њихових, написа у савременој штампи те других директних и посредних сведочења. На основу сачуваних правилника и статута српских читаоница види се да им је делокруг рад дефинисан већ у првим ставкама, и да нема велике разлике у њима. Читаонице су у први план истицале културно-просветни задатак друштва, окупљање чланова „ради читања корисних новина и књига”, али живот се у њима одвијао у више сегмената. Поред читања и развијања читалачке културе у њима су организована јавна предавања, беседе са играчкама, забаве, обележаване годишњице значајне за српски народ, а не мали значај је имао и њихов добротворни рад.³⁷

Карактеристична чињеница за рад читаоница у аустроугарској Војводини је да су оне биле жаришта борбе за остваривање националних права и отпора према константној германизацији и мађаризацији, којима је српски народ био изложен. Та борба највише се огледала у њиховој културно-просветној делатности и хуманитарном раду. Утичући на стварање нових српских удружења, посебно певачких друштава, константим помагањем Српског народног позоришта, чији је иницијатор оснивања била новосадска Српска читаоница, организовањем јавних предавања и беседа, оне несумњиво представљају једну од најзначајнијих културних институција војвођанских Срба до 1918. године.

36 Ачански, Р. (1992) *100 година Српске ратарске читаонице у Кули: 1892–1992*, Кула: Борац, стр. 11–21.

37 Селихар, К. (2016) *Српске читаонице у Војводини до 1918*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд, стр. 106–107.

Читаонице су се трудиле да се у њиховим фондовима нађе што већи број дневних листова и часописа попут: *Засјаве*, *Браника*, *Најрејка*, *Срдобрана*, *Браника*, *Панчевица*, *Лейхойса Майице срјске*, *Данице*, *Јавора*. Поред часописа који су излазили у Војводини, наручивали су и српске часописе из других крајева Монархије, попут *Србско-далмајинској маџазина*, *Босанске виле*, *Обзора*; као и из Србије и Црне Горе. Матица српска је од 1885. до 1932. године издавала едицију *Књиџа за народ*, у којој је објављена 161 књига из области здравства, пољопривреде, педагогије, економије, историје, књижевности и других области. Ова едиција је имала, пре свега, за циљ просвећивање народа и била је неизоставни део фондова српских читаоница. Након оснивања Српске књижевне задруге 1892. године, читаонице се претплаћују и на књиге из едиције *Коло*, најзначајније библиотеке српске културе и књижевности.³⁸

Српске читаонице у Војводини у односу на исте у Европи и Србији, несумњиво издваја њихов изразито национални карактер и борба за остварење основних националних права.

Посматрајући ширу слику појаве читаоница, оне се не могу класификовати само као претече јавних библиотека, него пре свега и као националне културне институције, које су имале просветну, културну и политичку улогу. Ове две институције се разликују првенствено по начину финансирања: читаонице су приватна удружења финансирана од чланарина, док јавне библиотеке оснива и финансира држава преко локалних заједница. Читаонице су све до краја Првог светског рата главни носиоци националног препорода и културно-просветне мисије у српском народу. Припајање Војводине Србији 1918. године није битно утицало на развој јавних библиотека. Чак ни у међуратном периоду читаонице не губе свој национални идентитет, мада се њихови фондови све више отварају за јавност, а оне саме постају добра основа из које ће се развити јавне библиотеке. Како истиче Гордана Стокић, оне се „формирају на оном нивоу економског развоја друштва који омогућава *издржавање* библиотеке, а да посебну погодност за њихов развој чине економска и политичка стабилност заједнице”.³⁹ Са становишта библиотекарске струке, оне су својом основном делатношћу, читањем, формирањем фондова периодике и књига, и ширењем писане речи испуњавале функције јавних библиотека.

³⁸ Исто.

³⁹ Стокић, Г. (2011) У трагању за историјом, *Читалишће* 18, Панчево: Градска библиотека Панчево, стр. 1–2.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аноним (10. IV 1891) Ст. Футог, *Засѣава*.
2. Аноним (12. II 1899) Оснивање српске читаонице, *Засѣава*.
3. Аноним (28. XI 1868) Каменица, *Засѣава*.
4. Аноним (18. V 1891) У Мартоношу, *Засѣава*.
5. Аноним (25. I 1868) У Срб. Неузину, *Засѣава*.
6. Аноним (25. I 1868) У Меленцима, *Засѣава*.
7. Аноним (24. VIII 1886) Беседа у Чуругу, *Засѣава*.
8. Аноним (23. VI 1896) Грађанска читаоница, *Засѣава*.
9. Аноним (3. II 1878) Надаљ 30. јан., *Засѣава*.
10. Аноним (25. XI 1977) Батањница 15. новембра, *Засѣава*.
11. Аноним (20. III 1879) Батајница марта 1879, *Засѣава*.
12. Аноним (29. IX 1885) У Госпођинци у Шајкашкој, *Засѣава*.
13. Аноним (8. I 1886) Беседа у Госпођинци, *Засѣава*.
14. Аноним (1. IX 1885) Српска читаоница у Нерадину, *Засѣава*.
15. Аноним (10. I 1886) Черевих на Богојављање, *Засѣава*.
16. Аноним (17. VIII 1886) Черевих, на Преображење, Застава.
17. Аноним (10. I 1892) Изборно кретање, *Засѣава*.
18. Аноним (9. VI 1891) Оснивање читаонице, *Засѣава*.
19. Аноним (1866) Гласник, *Даница : листи за забаву и књижевности*.
20. Аноним (1866) Гласник, *Мајицица*.
21. Аноним (1884) Дописи, *Српско коло*.
22. Аноним (1868) Србској Читаоници у Мартоношу, *Даница: листи за забаву и књижевности*.
23. Аноним (1888) *Штајпачици или Основна правила за Српску читаоницу у Врањеви*. Велика Кикинда: Штампарија Јована Радака.
24. Ачански, Р. (1992) *100 година Српске рајарске читаонице у Кули: 1892–1992*, Кула: Борац.
25. Дурковић-Јакшић, Љ. (1963) *Историја српских библиотека: 1801–1850*, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.
26. Мићић, Р. (2002) *Читалишће у Сивцу: 1892–2002: прилози за монографију*. Кула: Народна библиотека.
27. Плавшић, Р. (1972) Стогодишњица народне књижнице и читаонице у Стапару (1750–1863), *Библиотекарски годишњак Војводине*.
28. Селихар, К. (2016) *Српске читаонице у Војводини до 1918*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд.
29. Стаматовић, Д. (2011) *Читалишће у Србији у XIX веку*. Панчево: Градска библиотека.
30. „Сто двадесет пет година библиотеке у Бачкој Паланци”, у: *Мали библиотекар: јубиларно издање поводом 125 година од оснивања прве библиотеке у Бачкој Паланци*, ур. Краљ Ђ. (19??), Бачка Паланка: Народна библиотека „Вељко Петровић”.
31. Стоканов, Р. (1992) Српска читаоница у Стапару, *Годишњак Библиотеке Мајицице српске*.
32. Стокић, Г. (2011) У трагању за историјом, *Читалишће* 18, Панчево: Градска библиотека Панчево, стр. 1–2.
33. Судбић, Р. Ј. (1994) *Библиотеке и читаонице у околини Србобран: 1869–1994*, Србобран: Дом културе „Петар Драпшин”.
34. Теофановић, В. (1901) *Православна српска парохија у Чуругу: крајем 1900. године*. Чуруг: Српска црквена општина.

35. Шовљаков, М. (2014) *Библиотеке и читаонице у Фуџоју – прилози за историју читаоница и библиотека*, Нови Сад: Градска библиотека.

Carla Selihar

University in Novi Sad

Faculty of Education in Sombor – Department for Library Science

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF SERBIAN READING ROOMS:
READING ROOMS IN THE VILLAGES AND SMALL TOWNS OF VOJVODINA

Summary: *Under the influence of the ideas of the Enlightenment, just in time after the French Revolution, educated bourgeois class that formed in many countries felt the immense need for books and reading. Due to the social changes that had affected Europe, the attitude towards books and libraries was also changing. In Europe, social processes took place that enabled the development of education, literacy, and thus the creation of a new readership, as well as new ways of reading, which led to the establishment and formation of various clubs and societies whose main purpose was to enable the access to the newspapers and magazines. The first such societies appeared in France, England and Germany during the 17th and 18th century, and other European countries followed this trend. Serbs in Vojvodina opened their first reading room in Irig in 1842. Until the revolution of 1848/49, Serbian reading rooms were established in Sombor, Kikinda and Novi Sad. The reading movement experienced its expansion in the second half of the 19th century, when the majority of reading rooms in Vojvodina towns and villages were founded. The paper includes a brief overview of the origin and development of Serbian reading rooms in the villages and smaller towns of Vojvodina, with a reference to their role in educational and cultural development, as well as development of the national identity.*

Key words: *reading movement, Serbian reading rooms, Vojvodina, 19th century*

Рад примљен: 22. 3. 2022. Рад прихваћен: 10. 9. 2022.